

O‘ZINI O‘ZI O‘LDIRISHGA UNDASH JINOYATINI TERGOV QILISHNING PROTSESSUAL VA KRIMINALISTIK JIHLTLARI

O‘ktamov Abubakir Maxamatsidiq o‘g‘li

O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi “Tergov faoliyati”
mutaxassisligi bo‘yicha magistratura tinglovchisi.

E-mail: Abubakir.oktamov@mail.ru; Phone: +99833 337-77-70.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11553692>

Annotatsiya. Maqolada o‘zini-o‘zi o‘ldirishga undash jinoyatini tergov qilishning protsessual va kriminalistik jihatlari yoritilgan. Amalga oshirilgan tadqiqot asosida umumiy xulosalar berilgan, o‘zini-o‘zi o‘ldirishga undash jinoyatini tergov qilishning protsessual va kriminalistik jihatlari bo‘yicha amaliy tavsiyalar bildirilgan.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi, jinoyat, jazo, jazoni yengillashtiruvchi holatlar, huquqni muhofaza qilish organlari, tergov faoliyati, o‘zini-o‘zi o‘ldirishga undash, kriminalistik jihatlari.

PROCEDURAL AND CRIMINAL ASPECTS OF THE INVESTIGATION OF THE CRIME OF SUICIDE

Abstract. The article covers the procedural and criminalistic aspects of the investigation of the crime of incitement to suicide. Based on the conducted research, general conclusions were given, practical recommendations were given on the procedural and criminalistic aspects of the investigation of the crime of incitement to suicide.

Key words: Criminal Code of the Republic of Uzbekistan, crime, punishment, mitigating circumstances, law enforcement agencies, investigative activities, incitement to suicide, criminological aspects.

ПРОЦЕССУАЛЬНО-УГОЛОВНЫЕ АСПЕКТЫ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ САМОУИЦИДА

Аннотация. В статье освещены процессуальные и криминалистические аспекты расследования преступления доведения до самоубийства. На основе проведенного исследования даны общие выводы, даны практические рекомендации по процессуальным и криминалистическим аспектам расследования преступления доведения до самоубийства.

Ключевые слова: Уголовный кодекс Республики Узбекистан, преступление, наказание, смягчающие обстоятельства, правоохранительные органы, следственная деятельность, доведение до самоубийства, криминологические аспекты.

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 13-moddasida “O‘zbekiston Respublikasida demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi, ularga ko‘ra inson, uning hayoti, erkinligi, sha‘ni, qadr-qimmat va boshqa ajralmas huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi” deb belgilangan.

Huquqiy demokratik davlatda inson tinch, osoyishta va farovon hayot kechirishi uchun birinchi navbatda xavfsizlik ta‘minlanishi, uning huquqlari va qonuniy manfaatlari, qadr-qimmat, hayoti va sog‘lig‘i har qanday tajovuzlardan himoya qilingan bo‘lishi shart. Shunday ekan, davlat, uning maxsus vakolatli organlari jamoat xavfsizligiga, insonning huquq va erkinliklariga hamda qonun bilan himoya qilingan barcha ijtimoiy munosabatlarga qaratilgan har qanday tajovuzlarni,

shu jumladan, sodir etilayotgan jinoyatlarni, ularni oziqlantiruvchi omillarni bartaraf etish, kuchsizlantirib, ularga to'siqlar qo'yishga qaratilgan hamma zaruriy chora-tadbirlarni amalga oshirishlari kerak.

Konstitutsiyamizning 25-moddasida, shaxsning asosiy huquqlaridan biri sifatida insonning yashash huquqi qayd etilgan, ya'ni har bir inson uchun ajralmas huquq – yashash huquqi bo'lib, unga tajovuz qilish eng og'ir jinoyat deb ta'riflanadi.

Bugungi kunda o'zini o'zi o'ldirishga undash jinoyati (suitsidga undash) — ijtimoiy xavfli jinoyat hisoblanib, uning tergov qilish jarayonida protsessual va kriminalistik jihatlariga katta ahamiyat beriladi. Mazkur maqolada, shu jinoyatlarni tergov qilishning turli protsessual bosqichlari va kriminalistik usullari tahlil qilinadi.

Shu nuqtai nazardan, inson hayoti va qadr-qimmatiga tajovuz qilinganligi to'g'risidagi har qanday ma'lumot sinchkovlik bilan tekshirilishi zarur. Xususan, g'ayritabiiy o'lim holatlarini yoki hayotga qarshi suiqasdlarni aniqlash va jinoyatchilarga nisbatan qonuniy jazoni ta'minlash huquqni muhofaza qiluvchi organlarning alohida mas'uliyatiga kiradi.

Hozirgi kunda g'ayritabiiy o'lim holatlarini, ya'ni o'z joniga qasd qilish sabablarini tekshirish va uning asl sabablarini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Suitsid holatlarini tekshirish, shuningdek, ularni sun'iy qilib ko'rsatib yashirilgan og'ir va o'ta og'ir jinoyatlarni fosh qilish va o'zini o'zi o'ldirishga undash holatlarini aniqlash tergovchilar va tezkor xodimlardan katta mas'uliyat va malaka talab etadi.

O'z joniga qasd qilishga undash holatlarida quyidagi holatlar isbotlanishi kerak:

1. O'z joniga qasd qilishga undash usuli – tahdid qilish, jabrlanuvchiga shafqatsiz munosabatda bo'lish, uning insoniy qadr-qimmatini muntazam ravishda kamsitish. Ushbu holat bilan bog'liq holda jinoyat ishi materiallaridan jabrlanuvchiga nisbatan hujum subyekti tomonidan aynan qanday harakatlar sodir etilganligi aniq bo'lishi kerak. Tahdidlar sog'liqqa zarar yetkazish, jabrlanuvchining obro'sizlantiradigan ma'lumotlarni tarqatish va boshqalar bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Shafqatsiz muomala muntazam kaltaklash, qiynoqqa solish, sog'likka zarar yetkazish, oziq-ovqat va suvdan, kiyim-kechakdan mahrum qilish, majburiy mehnatda ifodalanishi mumkin. Jabrlanuvchining insoniy qadr-qimmatini muntazam ravishda kamsitish haqorat, masxara, noo'rin hazil, tuhmat va boshqalar shaklida namoyon bo'lishi mumkin.

Agar jabrlanuvchi va jinoyatchining ish joyi bo'yicha qarindoshlik aloqasi bo'lsa, ishda asossiz so'zlar, adolatsiz jazolar, ish haqining bir qismidan mahrum qilish va hokazolar to'g'risidagi ma'lumotlar bo'lishi kerak. Ushbu holatlarni baholagan holda prokuror xabardor shaxslarning so'roq bayonnomalarini, jabrlanuvchining so'roq bayonnomalarini o'rganishi kerak.

Ish joyi, uning kundaliklari, yozuvlari, sud ekspertizalari materiallari, ayniqsa sud ekspertizalari. Ushbu materiallarda ayblanuvchining xatti-harakatlari jabrlanuvchining insoniy qadr-qimmatini kamsitganligi, tahdidlar mavjudligi yoki shafqatsizligi va uning o'limga intilishiga sabab bo'lganligi to'g'risida dalillar bo'lishi kerak. Shu bilan birga, nima uchun marhum o'zi uchun yaratilgan og'ir vaziyatdan boshqa yo'l topa olmagan isbotlanishi kerak.

Bundan tashqari, prokuror jinoyat usuli to'liq tarkibiy bo'lishi mumkinligini hisobga olishi kerak, shuning uchun tergovdan jinoyatga tayyorgarlik bosqichining mavjudligi va uning xususiyatlarini o'rganishni talab qilish kerak.

So‘nggi yillarda foydalanish ko‘rib chiqilayotgan jinoyatni sodir etganda, kompyuter texnologiyalar va internet zarurligini bildiradi jinoyat protsessida kompyuter tadqiqotlari jabrlanuvchi va ayblanuvchi, raqamli axborot tashuvchilar, ushbu shaxslar qaysi saytlarga tashrif buyurganligi, ular yozishmalarda (shu jumladan, ijtimoiy tarmoqlarda) bo‘lgan-bo‘lmaganligini va ushbu yozishmalarning mazmuni qanday ekanligini aniqlash.

2. **Jinoyat sodir bo‘lgan joy** – nafaqat fazodagi muayyan nuqtani, balki jinoyatga tayyorgarlik ko‘rish va yashirish amalga oshirilgan ma’lum bir hududni ham ifodalaydi (bilan bu bosqichlarning mavjudligi), aslida o‘z joniga qasd qilishga olib keladi va jabrlanuvchining o‘z joniga qasd qilgan joyi. Jinoyat usulining xususiyatlari jinoyatning obyektiv tomonini tashkil etuvchi harakatlar sodir etilgan hudud yoki binolarning bir emas, balki bir nechta hududini o‘rganishni talab qilishi mumkin. Ish materiallarida ko‘rsatilgan joylarning har biri to‘g‘risidagi ma’lumotlar bo‘lishi kerak. Bu joylarning barchasi tekshirilishi kerak,

jinoyat sodir etilgan vaqtda jabrlanuvchi ham, huquqbuzar ham u yerda bo‘lganligi isbotlanishi kerak. Shuningdek, tergovdan ushbu joylarning aholining keng doirasi uchun qulayligi, jinoyat sodir etilgan vaqtda u yerda guvohlarning bo‘lishi, jabrlanuvchi va ayblanuvchining bunga munosabatini o‘rganishni talab qilish kerak¹.

3. **Jinoyat sodir etilgan vaqt** – jinoyat usulini tashkil etuvchi ayrim harakatlar sodir etilganligi va jabrlanuvchining o‘z joniga qasd qilishning aniq sanalarini o‘z ichiga olgan ma’lum bir vaqt davri sifatida ko‘rib chiqilishi kerak.

4. O‘z joniga qasd qilishga undash motivi va ayblanuvchining aybi uchun tergov davomida ushbu holatni isbotlash kerak hujum subyektining o‘z harakatlarining oqibatlariga munosabati, ya’ni jabrlanuvchining o‘zi tomonidan sodir etilgan harakatlari va harakatlariga munosabati o‘rganilishi kerak². Shu bilan birga, ish materiallarida ayblanuvchi jabrlanuvchining munosabati haqida bilgan va shunga qaramay, uning jabrlanuvchini kamsitish, haqorat qilish va shafqatsiz munosabatda bo‘lish harakatlarini to‘xtatmaganligi to‘g‘risida ma’lumotlar bo‘lishi kerak.

Prokuror bunday ma’lumotlarni guvohlarni so‘roq qilish bayonnomalarida, jabrlanuvchining o‘zi, agar u tirik bo‘lsa, turli xil hujjatlardan topishi mumkin. Biror kishining o‘z joniga qasd qilish sabablari boshqacha bo‘lishi mumkin: shaxsiy manfaat, shaxsiy dushmanlik, mojaro, janjal, qabul qilish istagi, jabrlanuvchining merosi, bezorilik niyatlari va boshqalar motiv o‘z joniga qasd qilishga undash va ayblanuvchining aybi, xususiyatlari ayblanuvchi va jabrlanuvchining shaxsi – bu holatlar bir-biri bilan chambarchas bog‘liq.

Tergovga qiziqqan shaxslarning shaxsiy xususiyatlari va ehtiyojlari xulq-atvor ishtiyoqini belgilaydi, bu esa, o‘z navbatida, jabrlanuvchi va ayblanuvchining tergov qilinyotgan harakatlariga bahosini, ayblanuvchining uning harakatlariga munosabatini isbotlash imkonini beradi va oqibatlari, shuningdek, ayblanuvchining va jabrlanuvchining tajribasini baholashi, ikkalasining shaxsiyatini baholamasdan turib, qiyin savolni hal qilib bo‘lmaydi: ayblanuvchining

¹ Криминалистические аспекты противодействия преступлениям против личности : учебное пособие. Часть I: Криминалистические аспекты противодействия преступлениям против жизни / Е. Б. Серова. — Санкт-Петербург : СанктПетербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2013. — 56 с.

² О значении изучения личности потерпевшего по уголовному делу см.:

Бурданова В. С., Быков В. М. Виктимологические аспекты криминалистики. Ташкент, 1981; Шиканов В. И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений. Иркутск, 1983.

xatti-harakati jabrlanuvchining fikriga ko'ra kamsituvchi, shafqatsiz, tahdidli bo'lganmi va bu haqda ayblanuvchi bilarmi yoki yo'qmi.

5. Jabrlanuvchi shaxsining xususiyatlari. Tashqi shaxsiyat – bu jabrlanuvchining jinsi, yoshi, ta'lim darajasi; uning kasbi, ijtimoiy mavqei, oilaviy ahvoli va boshqalar.

Ichki tomon – bu insonning axloqiy-psixologik qiyofasi, uning dunyoqarashi, qadriyat yo'nalishlari, xulq-atvori, sog'lig'ining holati, ijtimoiy moslashuv darajasi, xushmuomalalik, xayrixohlik, shaxsiyat urg'ularining mavjudligi, intim hayot xususiyatlari, turli xil giyohvandliklarning mavjudligi. (alkogol, giyohvand moddalar), fobiyalar va og'riqli istaklar (masalan, qimor o'yinlariga qaramlik). Ayniqsa, hissiy beqarorlik, haddan tashqari teginish, qo'rqqoqlik, haddan tashqari mag'rurlik va o'zini past his qilish kabi belgilar diqqatga sazovordir.

Amerikalik o'z joniga qasd qilish bo'yicha mutaxassis E.Shneydman ta'kidlashicha³, “O'z joniga qasd qilish hech qachon baxtsizlikdan sodir bo'lmaydi. Aksincha, u butunlay yo'q bo'lgan sharoitda sodir bo'ladi”. O'z joniga qasd qilish sabablari orasida oila ichidagi nizolar, qarama-qarshi jinsdagi odamlar bilan muammolar, kattalar ko'pincha yengil qabul qiladigan javobsiz sevgi, do'stlarning xiyonati va maktabdagi nizolar bo'lishi mumkin.

Tadqiqotchilar voyaga etmaganlarning shaxslararo munosabatlarni o'rnatma olmaslik, impulsivlik, zaiflikning kuchayishi, norozilik va boshqalarni qayd etishadi. O'z joniga qasd qilgan yoki o'z joniga qasd qilishga uringan ko'plab voyaga etmaganlar quyidagilar bilan tavsiflanadi: qiziqishlarning tor doirasi, foydali faoliyatga o'ta olmaslik, past psixologik madaniyat (ibtidoiylik) yaqinlaringiz bilan janjal va janjallarning ko'p sabablari). Ota-onalarning pedagogik qobiliyatsizligi katta ahamiyatga ega.⁴ Ushbu holatlar tergov jarayonida aniqlanishi va prokuror tomonidan protsessning sudgacha bo'lgan bosqichlarida ham, sudda davlat ayblovini qo'llab-quvvatlashda ham baholanishi kerak.

Xulosa

O'zini o'zi o'ldirishga undash jinoyatni tergov qilish jarayonida protsessual va kriminalistik jihatlariga katta ahamiyat beriladi. Bu jarayonda zamonaviy usullardan foydalanish, ekspertlarning bilim va tajribasini oshirish hamda yangi texnologiyalarni qo'llash muhim ahamiyatga ega hisobalandi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi, T., 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. Rasmiy nashr. – T., “Adolat” 2023.
3. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining “O'zini o'zi o'ldirish darajasiga yetkazish jinoyat ishlari bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida”gi 11.09.1998yildagi 20-sonli qarori. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining qarori to'plami. – Toshkent: Adolat. 2006 – B. 167-168.
4. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga sharhlar. (Maxsus qism) – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi. – 2016.

³ Эдвин С. Шнейдман. Душа самоубийцы. М., 2001. С. 303.

⁴ Зарипова Г., Кадеров А. Суицидальные тенденции в поведении несовершеннолетних // Законность. 2007. № 10. С. 2—5.

5. Musayev M. O‘zini o‘zi o‘ldirish darajasiga yetkazishni tergov qilish. Toshkent. A.Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti. – 2007.
6. Криминалистические аспекты противодействия преступлениям против личности: учебное пособие. Част II: Криминалистические аспекты противодействия преступлениям против жизни / Е. Б. Серова. — Санкт-Петербург: СанктПетербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2013. — 56 с.
7. О значении изучения личности потерпевшего по уголовному делу см.: Бурданова
8. В. С., Биков В. М. Виктимологические аспекты криминалистики. Ташкент, 1981; Шиканов В. И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений. Иркутск, 1983.
9. Эдвин С. Шнейдман. Душа самоубийцы. М., 2001. С. 303.
10. Зарипова Г., Кадеров А. Суицидальные тенденции в поведении несовершеннолетних // Законност. 2007. № 10. С. 2—5.